

İstanbul'un Mega Dönüşümüne Mahallelerden Bakmak

Cihan Uzunçarşılı Baysal

I. Giriş

Cumhuriyet'in yeni yüzyılında İstanbul'un mega dönüşümünü incelerken üç temel etmenin dikkate alınması gerekiyor. Bu etmenlerin birincisi, yüksek nüfus artışıdır. 'BM World Population Prospects 1950-2024' (Dünya Nüfusu Beklentileri 1950-2024) raporuna göre-resmi verilere dayanarak- İstanbul'un nüfusu 1950'den (967,000) 2024'e (16,047,000) 16 kat artmıştır. Raporun yaptığı projeksiyonlara göre kentin nüfusu 2035'de 18 milyona dayanacaktır¹ (Resmi olmayan veriler ve sayıları belirsiz mülteciler ve göçmenler göz önüne alındığında kentin nüfusu bugün zaten 20 milyonu aştığından 2035 projeksiyonun da bu rakamın epey üzerinde olacağını varsayabiliriz). '50'lerin bir milyon civarı nüfuslu kenti bugün 16 milyonluk bir mega kente dönüşmüştür. Nitekim, Aralık 2023'de güncellenmiş mega kentler listesinde İstanbul 9. sırada yer almaktadır². Kentin nüfusundaki bu artış, tüm mega kentlerde şahit olunan ulaşım, kamu hizmetleri, altyapı, çevre, barınma/konut ve afetlerle (İstanbul özelinde deprem) mücadele gibi alanlarda mega sorunları ve çözümsüzlükleri de beraberinde getirmiştir. Dahası, yıllar içinde nüfusunun katlanarak artmasıyla aşırı arazi talebine maruz kalan İstanbul'un kentsel toprakları üzerinde çok ciddi bir baskı oluşmaktadır ki bu baskı, konumuz olan, hem tarihi merkezlerdeki alt gelir grupları mahallelerini hem de bir zamanlar kentin çeperinde olan ama genişleyen kentin artık merkez bölgeleri haline gelen enformel konut alanlarını olumsuz etkilemektedir. İkinci etmen, kentin ekonomik gelişmesinin nimetlerinin ve hizmetlerinin sosyal adaletten yana içerici bir kentsel politikayla alt gelir gruplarına yansıtılmamasıdır. Türkiye ekonomisinin kalbinin attığı kent, girişimci yerel yönetimlerle üst gelir gruplarına göre tanzim edilmekte ve kent giderek sosyo-mekânsal olarak ayrışmaktadır. Kentin merkezinde yaşamak, kiralık bulmak, barınabilmek, alt gelir grupları, emekçiler, emekliler, öğrenciler için artık hayaldir.

Bu ayrışmanın bir diğer boyutu, kentin kamusal alanlarının kamusal özelliklerini yitirmeleri, tüketim ve tüketicilik üzerinden üst gelir gruplarına göre dizayn edilmeleridir ki bu durum demokrasi zafiyetini de beraberinde getirmektedir. İstanbul'u küresel arenada birinci sınıf marka kenti yapma yolundaki politikalar ve uygulamalar ise konumuzu en fazla ilgilendiren etmendir. Ve aslında yukarıda sayılan sorunları iyice çözümsüzlüğe mahkûm eden de bu üçüncü etmendir; çünkü, en öz şekilde ifade edecek olursak, metalaşan kentin kullanım değeri değişim değerine feda edilmektedir.

Bu politikaların çıkış noktalarını görmek için 2000'lerden biraz gerilere 1980'li yıllara, Türkiye'nin küresel kapitalist ekonomiye eklemlenme sürecine gitmemiz gerekiyor. 1980 askeri darbesi ertesinde uygulanan bir dizi ekonomik liberalizasyon ve yapısal uyum politikası devlet sektörünü küçültürken Türkiye ekonomisini küresel kapitalizm ile bütünleştirme amacını güdüyordu. İstanbul'u küresel sermaye için cazip bir marka kente dönüştürme hedefi henüz gündemde olmasa da bu gelişmeler İstanbul'u dolaylı yoldan bölgesel kent olmaya itti. Ulusal kalkınma döneminde Türkiye'den uzak duran yabancı şirketler, dönemin liberal yönelimleri sonucunda ülkede yatırım yapmaya ve şube açmaya başladılar. Finans sektörü, yabancı banka şubeleri, sigorta ve leasing şirketleri, fonları, menkul değerler borsaları vb. kanalıyla faaliyete geçti. Yeni sermaye gruplarının talep ve ihtiyaçlarına yönelik olarak kentsel mekân da yeniden tanzim edildi. Modern ofisler, beş yıldızlı oteller, tüketim tapınakları AVMLer, fast food zincirleri, yükselen eğlence sektörünün mekanları kentsel peyzajın yeni yüzleri oldular. Uluslararası kongreler gibi etkinlikler yoluyla, yabancı basın merkezlerinin kentte açtıkları ofisler vasıtasıyla ya da kablolu TV ve çanak antenleri sayesinde artan iletişim olanakları kenti dünyaya açtı. İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan (ANAP) döneminin (1984-89) projeleri ve

yıkımları kenti bir dünya kenti yapma yolunda ilk girişimlerdi³. Haliç'in temizlenmesi, sahil yolları, bölgenin bir kültür vadisine dönüştürülmesi, Tarlabası yıkımları, yüzlerce yıldır merkeze yerleşmiş bulunan küçük imalat ve sanayi kuruluşlarının yerlerinden atılmaları, 2000'li yıllarda bir devlet politikası olacak kentsel dönüşüm ve soylulaştırmanın ilk ayak sesleriydi. Nurettin Sözen'in (SHP) belediye başkanlığını almasıyla (1989-94) uygulanan popülist politikalar ve ardından Recep Tayyip Erdoğan döneminin (1994-98, RP) ikircikli duruşu bu gelişmeleri sekteye uğrattı. Ayrıca, ülkenin istikrarsız durumu, hükümetlerin kararsız politikaları ve sermayeyi davet edebilecek altyapı yatırımlarındaki isteksizlikleri de etkili oldu. Ülkenin, küresel sermaye için etkin bir idari ve hukuki altyapıyı hazırlamamış olması bir başka nedendi⁴. Türkiye'nin 2001'de karşı karşıya kaldığı büyük ekonomik kriz ise bu gidişatı tersine çevirecekti. Krize çare, popülist politikaların terkinde ve neoliberal ekonomik düzenin tesisinde bulundu. Özelleştirmeler ardı ardına geldi. Bir diğer çözüm, İstanbul'u küresel çapta bir cazibe merkezine dönüştürerek kentsel rantını arttırmakta ve sermayeye pazarlamakta görüldü. Küresel sermayeyi ikna edebilmek için gereken maddi ve hukuki koşulların sağlanabilmesi yerel ve merkezi iktidarların AKP'ye geçmesiyle mümkün oldu⁵. AKP, Dalan'ın bıraktığı yerden alarak kenti metalaştırmaya kesintisiz ve katlayarak devam etti; devam da etmekte.

II. Şok Doktrini-Felaket Kapitalizmi⁶

A) Marmara Depremi 1999

1999 Marmara Depremi, siyaset, toplum ve ekonomi üzerinde yarattığı geniş kapsamlı etkileriyle Türkiye tarihinin en önemli kırılma noktalarından biridir. Kentsel politikalar da depremin etkilerinden azade olamadı. 2002'de iktidara gelen AKP, deprem tehdidini öne sürerek inşa ettiği meşruiyet üzerinden 2005'de iki önemli kentsel dönüşüm yasasına imza attı. Bunlar, kentlerin tarihi merkezlerindeki mahalleleri hedef alan ve halk arasında-bu iki mahalleye yönelik çıkartılması hasebiyle- "Sulukule-Tarlabası Yasası" olarak adlandırılan '5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun' ile hedefine hazine arazileri üzerindeki enformel konut bölgelerini koyan 3 Temmuz 2005 tarihli 5393 Sayılı Belediye Yasasının kentsel

dönüşümle ilgili 73.Maddesidir. 5366, İstanbul'un tarihi bölgelerini, 5393 Md.73 ise hazine arazileri üzerindeki gecekondu mahallelerini özel girişimcilere ve/veya kamu-özel girişim ortaklıklarının lüks projelerine açan yasal araçlar oldular. Benzer şekilde, '60'larda İstanbul'un ilk sosyal konut projelerinden Güngören İlçesi Tozkoparan Mahallesi'nin⁷ (13 sene sürecek bir mücadele başlayacaktır) ve yine toplu konut alanı olarak planlanmış Ataşehir'in -finans merkezi yapılmak üzere- dönüşüm alanı ilan edilmelerini de yükselen kentsel rantları dışında anlamlandırmak zordur. Lüks projelere ortak olamayan yenileme ve toplu konut alanlarının alt gelir grupları ile tapusuz olmaları hasebiyle konut hakları tamamen ihlal edilen enformel mahallelerin dar gelirli sakinleri onlarca yıl oturdukları mahallelerinden zorla tahliyelerle yerlerinden edilerek Toplu Konut İdaresi'nin (TOKİ) kent çeperlerindeki yerleşimlerine zorla ve ödeyemeyecekleri borçlarla yeniden iskân edilmekteler. Boşaltılan ya da iktidarın suçlulaştırıcı söylemiyle "temizlenen" arazileri ise TOKİ vasıtasıyla lüks projelere açılmaktadır.

Toplu Konut İdaresi (TOKİ)

AKP, iktidara gelir gelmez asıl amacı alt gelir gruplarına konut üretmek olan TOKİ'yi, yasalar ve düzenlemeler vasıtasıyla yeniden işlevlendirip iktidarın istekleri doğrultusunda projeler yürüten ve kentsel mekânı neoliberal politikalarla tanzim ederek kentsel rantı yerli ve yabancı sermayeye aktaran bir araca dönüştürür. Bir kamu kurumu olan TOKİ'nin kâr amaçlı bir müteahhit firmadan farkı kalmadığından devlet de TOKİ vasıtasıyla adeta bir tür yap-satçılık yapmaktadır. Bu bağlamda, kapatılan Emlak Bankası ve Arsa Ofisi'ne ait gayrimenkullerin yanı sıra Maliye Bakanlığı tarafından harca esas bedelli veya bedelsiz olarak kuruma verilen gayrimenkullerle birlikte 205 milyon metrekare gayrimenkule sahip olan TOKİ, böylece ülkenin en büyük gayrimenkul maliki olmuştur. Yeni yasalarla ya da yasa ve mevzuat değişiklikleriyle seneler içinde TOKİ'nin yetkileri giderek arttırılarak kurumun müdahale alanlarının kapsamı genişletilir. Uygulamada enteresan olan, örneğin 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun maddelerinin tek tek değiştirilmeleri ve bunun farklı torba yasalar içinde yapılmasıdır. Konut hakkını çağın gereklerine uygun tanımlayarak, konut sorununa çözüm bulabilecek çağdaş ve tam

teşekküllü bir toplu konut yasası yapmak yerine böyle parçalı bir yöntemle ve torba yasalar eliyle yapılan uygulamalar, konut ve barınma sorununa bütüncül bakılmadığının göstergesidir. Bu durumda amaç konut sorununu çözmekten ziyade fazla dikkat çekmeyen bir yöntemle TOKİ'nin hâkimiyet alanını genişletmek olarak görülebilir. TOKİ'ye en elverişli müdahale olanaklarını sağlamak için önceden değiştirilen bazı yasalar üzerinde bile daha sonra tadilatlar yapılmıştır. Yöntem, gelişmelere göre tavır alarak dezavantajları avantaja çevirip, karşılaşılan problemleri izale edecek hukuki araçların yaratılmasıdır. Kentsel mekana torba yasalar vasıtasıyla parçalı müdahale yöntemi daha sonraki uygulamalarda da görülecek ve iktidar her başı sıkıştığında ya yeni yasalar ya da mevcutların tadilatları vasıtasıyla kentsel mekanda istediği gibi at oynatma yoluna gidecektir. 2006'da hazırlanan ve TOKİ'ye muazzam yetkiler veren Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısı tepkiler ve Anayasa'ya aykırılık nedeniyle Meclis'te bekletilirken tasarının içindeki birçok madde torba yasalar taktiğiyle görünür olmadan Meclis'ten birer birer geçirilmektedir. Tasarının yasalaşmasını ise 2012 Van Depremi sağlayacaktır.

B) Van Depremi 2012

TOKİ'nin yeniden yapılandırılmasıyla başlayan merkezileşme Temmuz 2011'de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın (bugünün Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı) kurulmasıyla katmerleşerek devam eder. TOKİ Başkanı Erdoğan Bayraktar'ın bakanlığa getirilmesi sürpriz olmaz. Ekim 2011'de meydana gelen Van Depremi, kentsel dönüşüm tasarısını yasalaştıracak fırsatı iktidara sunar ve Mayıs 2012'de '6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun' Meclis'ten geçer.

2005-2012 döneminde yani kentsel dönüşüm ve yenileme yasalarının çıkartılmasından afet yasasına kadar geçen süreçte İstanbul mahalleleri örgütlenerek yerlerinde kalma hakları için hukuki mücadelelerini direniş ve eylemlerle beslemişlerdir. Adaletsiz imar planlarına karşı açtıkları davaları kazanmış, planları iptal ettirmiş, sonra revize edilen planlarla yeniden mücadeleye girmiş, onları da iptal ettirmiş, revizenin revizelerini de iptal...derken böyle bir sarmalın içinde dönüşüm projelerini uzun süre öteleyebilmişlerdir. Dönüşümü istediği hızda ve kapsamda gerçekleştire-

meyen iktidara, Meclis'te bekleyen dönüşüm yasası için aradığı meşruiyeti Van Depremi sağlayacaktır. Gelmiş geçmiş yasaların en hegemonik olanı olarak kabul edebileceğimiz 6306, mahalle mücadelelerini kırmayı hedeflese de riskli alan ilanlarının, revize riskli alan ilanlarının ve aynı sarmalın yine yargıdan dönmeleriyle uzun süre amacına erişemeyecektir. Bunun üzerine, 2016'da yasalaşan "Ek Madde 1" ile riskli alan tanımının kapsamı genişletilerek içine "kamu güvenliğini kesintiye uğratma" gibi muğlak bir yorum ve "toplam yapı sayısının en az %65'i imar mevzuatına aykırı" kısıtı getirilir. Rantsal dönüşümün yasalaştırılması burada da durmayacak ve elini daha da rahatlatmak isteyen iktidar 6306'ya 2019 tarihinde eklenen 6/A maddesi ile kentsel dönüşüm uygulamalarının, hak sahiplerinden herhangi bir muvafakat almaksızın resen yapılmasına imkân sağlayacaktır. 6/A, parselinizin üzerinde yıkılacak derecede riskli yapı varsa acilen yıkılması gerektiğinden hareket etmektedir. Böylece, "yıkılacak derecede riskli yapı" adı altında yepyeni bir tanımlama ile müdahalenin kapsamı genişletilmektedir. Maliklerin onayları alınmadan riskli yapı tespiti yapılabilmesine ve mülkiyete el atmaya varan bir sürecin hukuki altyapısı döşenmiştir.

C) Kahramanmaraş Depremleri 2023

6 Şubat 2023'de meydana gelen ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan 11 ilimizi etkileyen 7.7 ve 7.6 şiddetlerindeki iki büyük depremin ertesinde AKP iktidarı sütten çıkmış ak kaşık misali, sistemdeki imar yolsuzlukları, usulsüzlükler, kayırmalar, göz yummalar, rantsal dönüşüm projeleri, katil imar affı ya da "İmar Barışı" ve bil cümle suç ve ihlalden sanki kendi sorumlu değilmiş gibi önceki depremleri nasıl fırsata çevirdiye Kahramanmaraş depremlerinde de aynı yöntemle başvurur. Acı ilaç bu kez tam bir zehirdir, hem de tüm ülkeye içirilebilecek kadar fazla! 9 Kasım 2023 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan "7471 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" vasıtasıyla 6306'da kritik düzenlemeler yapılır. Deprem kuşağında yer alan ülkemizde yapı stokunun taranarak riskli yapıların tespiti, tespit edilen riskli yapıların tahliye edilerek yıkılmaları, güvenli yapıların inşa edilmeleri ve tüm bu süreçlerin hızlandırılmaları, kanunun amaçları olarak sayılmıştır.

6306 sayıda yer alan Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na ait tüm yetkiler aşağıda açıklanacak Kentsel Dönüşüm Başkanlığı'na (Başkanlık) devredilmiştir.

Kanunu, deprem bahanesiyle kentsel mekâna en seri şekilde müdahale ederek "resen" ve "cebren" hızla yeni rant alanlarının açılması olarak okuyabiliriz. İçeriği bir yana, düzenlemenin sadece lafzı / dili dahi otokrasinin kent üzerinde nasıl bir hakimiyet kurmak istediğini ele vermektedir. Riskli yapı tespitinden başlayarak, tebliğ, yıkım ve tahliye süreçleri ile yargıya başvuru ve itiraz süreçlerinin tümü kısaltılmış, hukuka erişim kadük edilmiştir. Yasa maddeleri "hız" üzerinden akmakta ama aynı zamanda tüm maddelerde İdarenin ve Başkanlığın "resen" yani kendi başına, kendiliğinden ve "cebren" yani zora başvurarak, güç kullanarak müdahale edebileceğinin altı çizilmektedir.

Ayrıntılara girmeden en kritik düzenlemeleri şöyle sıralayabiliriz. Rezerv yapı alanları, riskli alan ve riskli yapılarda kentsel dönüşüm uygulaması için hak sahiplerinin 2/3 çoğunluk oranı salt çoğunluk olarak değiştirilmiş, karar süresi de 30 güne çekilmiştir. Karara katılmayan hissedarların payları güncel rayiç bedeli üzerinden açık arttırma ile diğer hissedarlara satışa sunulacak, satılmazsa idare tarafından satın alınacaktır. Rezerv alanın tanımının da kapsamı genişletilmiştir. 6306'ya göre yerleşim alanları dışında belirlenen rezerv yapı alanları, "yeni yerleşim alanı" ifadesinin çıkartılmasıyla artık üzerinde yapı olan yerler için ilan edilebilecektir. Nitekim, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Özhasseki ilk ağızdan itiraf etmektedir: "Mahkemeler, 'yeni yerleşim alanı' denince şehirlerin uzağında boş bir araziye anladıkları için yürütmeyi durdurma ve oradaki işi tıkama yoluna gidiyorlardı⁸". Böylece, ayrıntılı olarak incelenmesi gereken ve bu nedenle mahkemelerden dönen riskli alan ilanları yerine içi doldurulmamış, muğlak bir tanım olan rezerv alan devreye sokularak ve tüm ülke boyunca sorunsuzca uygulanabilir hale getirilerek rantal dönüşümün önündeki tüm problemler halledilmiştir! Riskli yapı tespitinin verilen süre içinde yapılmaması, tespitin engellenmesi ya da verilen sürede yıkım ve tahliyelerin gerçekleştirilmemesi durumlarında kolluk kuvvetlerine "cebren" müdahale olanağı tanınmaktadır. İktidar, böylece, mahallelerde zaten gerçekleştirmekte olduğu hukuksuz rezerv alan ilanlarına (Tokatköy, Fikirtepe,

Şahintepe) ve güvenlik güçlerinin müdahalelerine (Kirazlıtepe, Fetihitepe, Tokatköy, Tozko-paran) yasal kılıfları sağlayarak hukuki engelleri yok etmektedir. 2019'da çıkartılmış olan ve zaten çok sorunlu olan 6/A Maddesi de torba yasada yerini alır. Başkanlık resen, kapalı kapıları kolluk gücüyle cebren açarak riskli yapı tespitlerini yapabilir, tahliye kararına verilen sürede uyulmazsa Başkanlık resen ve yine kolluk güçleriyle cebren tahliye ve yıkım işlemlerini başlatabilir. Parseliniz artık Hazine adına kayıtlıdır. Telefonunuza gelen mesaj vasıtasıyla-hızla-öğrenirsiniz! İnşaat ruhsatı Hazine adına alınır, iskân süreçlerinden de Hazine sorumludur. Tüm kentsel dönüşüm uygulamalarında olduğu üzere yeni projeye katılabilmeniz için fark ödemeniz gerekmektedir. Ödeyemezseniz taşınmazınızın dönüşümünden önceki bedeli ödenerek mülkünüz Başkanlığa devredilir. Daha doğrusu, Başkanlık mülkünüzü gasbeder! Mülkiyet kamu yararına sınırlandırılabilir ancak burada hakkın özüne dokunan bir müdahaleyle karşılaşmaktayız.

Yasanın Anayasa Mahkemesi'nden döneceği düşünülmektedir. Öte yandan, ihlal kararının salt mülkiyet üzerinden verilecek olması sorunludur çünkü evrensel insan hakları mekanizmalarına göre konut hakkı mülkiyetten bağımsızdır. Şimdiye dek kentsel dönüşüm düzenlemeleriyle yıkamadığı enformel konut alanlarına gözünü diken iktidar, hukuki altıyayı da döşemiş olarak, bu en zayıf halkalardan başlayacaktır. Ancak, orada durmayarak tapululara uzanan bir sürece de gidilecektir. Bu nedenle, bu gasp yasasına karşı konut hakkı üzerinden en geniş cephenin örülmesi gerekmektedir.

Kentsel Dönüşüm Başkanlığı

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (16 Ekim 2023) ile Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde kurulan Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, kentsel mekân ve araziler üzerinde hegemonik güce sahip TOKİ'nin de tokisi yepyeni bir oluşumdur. Başkanlık altında, biri Marmara'ya özel -ki buradaki hedef İstanbul'dur- olmak üzere üç ayrı genel müdürlük oluşturulmuştur. Amaç, kentsel dönüşüm çalışmalarının "hızlı" ve "etkin" (tercümesi:resen ve cebren) bir şekilde yürütülmesi ve ülkeyi, deprem başta olmak üzere afetlere karşı daha "hızlı" bir şekilde dirençli hale getirmektir. 5366, 5393 Md 73 ve 6306 sayılı kentsel dönüşüm yasaları üzerinde yetki ve tasarruf artık Başkanlıktadır.

Bu durumda, yerel yönetimlerin plan yapma yetkileri kısıtlanmaktadır. Parklar, sokaklar gibi tescil dışı alanlar üzerinde tasarruf hakkının bulunması bu müştereklere de el atılacağını düşündürmektedir. Rezerv alan, riskli alan ilanları, imar planı yapma, ihale yetkisi, hazineye devredilmiş arsalar üzerinde tasarruf hakkı, mevzuat, yönetmelik hazırlama, tapuya ortak olma, ortak payı ihaleyle satma, şirket kurma/özel şirketlere ortak olma gibi yetkileri eline alan Başkanlık, tüm kentsel mekân üzerinde Demokles'in, daha doğrusu Otokratın, kılıcıdır!

III. Mahalle Direnişleri (2005-...)

2005'de çıkartılan dönüşüm / yenileme yasaları karşısında mahalle dernekleri etrafında örgütlenen mahalle sakinleri uzun yıllar sürecek yerinde kalma hakkı mücadelelerine başlarlar. 2008'de İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu kurulur. Platform, mahallelerin tecrübelerini paylaştıkları, eylemlerde buluştukları, dayanışma ziyaretleri gerçekleştirdikleri ortak bir mücadele hattıdır ancak kısa ömürlü olur. Mahalleler kendi mahalle dernekleri üzerinden mücadeleyi yürütmeye devam ederler. Bu ilk dönem, dönüşüm projelerine ve imar planlarına karşı hukuki zeminde mücadele yürüten başta şehir plancıları ve mimarlar odaları olmak üzere meslek odalarının ve ayrıca çeşitli kent hareketlerinin mahalle derneklerine el verdiği bir dönemdir. Sulukule Platformu, Ayazma Mağdurları, İMECE Toplumun Şehircilik Hareketi, Dayanışmacı Atölye-Bir Umut bu ilk dönemin öne çıkan isimleridir.

2010'da İstanbul'da düzenlenen Avrupa Sosyal Forumu (ASF) vesilesiyle gerçekleştirilen ve mahalle dernekleri, kent hareketleri, meslek odaları temsilcileri ve aktivistleri bir araya getiren Kent Hareketleri Forumu'nda (26-27 Haziran 2010) kent hakkı ilk kez dile getirilerek mahalle mücadeleleri kent hakkı mücadelesi olarak tanımlanır: *"Harvey'in eylemsel, kolektif ve aynı zamanda isyancı bir hak olarak tanımladığı bir kent hakkından söz edebilir miyiz? ... bir hak olarak kenti değiştirmek, şekillendirme hakkı. Küresel sermaye tarafından bizlere dayatılan ve kenti sermayenin kendi anlayış ve çıkarlarına göre, kendi rant talepleri, ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiren tüm kentsel yenileme/dönüşüm projeleriyle mücadelemizde bizler de kenti kendi yaşam anlayışlarımıza arzularımıza göre değiştirme hakkını talep edebilir miyiz?"*. Forumdan İstanbul Kent Hareketleri doğar.

2012 tarihli Afet Yasası, mahalle mücadelelerinde safların sıkışmasına neden olur. "Ya hep beraber ya hiçbirimiz" ortak slogandır. Hegemonik Afet Yasasına karşı hukuki ve örgütlü mücadeleyi yürütürken arafta kalanlarla zorla tahliyeler ve zorla yeniden iskanlar nüfuslarının açgözlülük o 3-5 ağaca uzandığında Gezi'ye akmamaları için hiçbir dürtüye ihtiyaçları yoktur! "Dokunma!", diye ikaz eden o meşhur Gezi pankartındaki listede, diğer müştereklerin yanında mahalle de yerini almıştır. Bu dönemde, mahalle mücadeleleri ile müşterekler mücadelelerinin ortaklaşmalarını görürüz. Nitekim, Emek Sineması eylemlerinden birinde dönüşüm karşı mücadele eden mahallelerden her bir temsilci mahallesinin ismini ortak pankarta yazar ve 23 mahalle isminden oluşan pankart sinemanın penceresinden sallandırılır.

2013 ortalarına kadar canlılığını koruyan örgütlü ve kolektif mahalle mücadeleleri, hukuki sürecin uzun ve masraflı olması, bitmeyen bilirkişi ücretleri, arafta kalma halinin yarattığı yorgunluk ve bezginlik ve ayrıca Gezi ertesinde iktidarın baskı ve şiddet araçlarını devreye sokması gibi nedenlerden sekteye uğrar. 2020 itibarıyla Türkiye'yi de etkisi altına alan Covid-19 pandemisi gidişata tuz biber eker. Alanlara çıkılamayınca eylemler ve örgütlü mücadele iyice sönümlenir; mahalleler kendi içlerine çekilir ve her mahalle kendi yaşam alanında tutunmaya çalışır. Süreç içinde Üsküdar Kirazlıtepe, Beykoz Tokatköy, Güngören Tozkoparan ve Okmeydanı Fetihtepe mahalleleri, kentsel dönüşümün ilk zamanlarında Küçükçekmece Ayazma, Fatih Sulukule ve Tokludede ve Maltepe Başbüyük'de şahit olduğumuz, su, elektrik, doğal gaz vb temel hizmetlerin kesilmesi gibi dolaylı ve ayrıca polis şiddeti gibi dolaysız yollardan zor kullanarak boşaltılır.

Yeni rezerv alan tanımıyla birlikte hazine arazileri üzerinde yer alan enformel mahallelerin topun ağzında olacağını söyleyebiliriz. 2012 tarihli 6306 Sayılı Afet Yasası mahalle direnişlerinde safları sıkılaştırıp, mücadeleleri bütünleştirmişti. Yeni kentsel dönüşüm yasası ve rezerv alan ilanlarının bu konuda ne kadar etkili olabileceklerini da zaman gösterecek.

IV. Gezi Komünü 27 Mayıs-15 Haziran 2013 Mücella'ya, Can'a ve Tayfun'a

Gezi, kentin-ve ülkenin- en önemli meydanına, agorasına komşu bir yeşil alanın tepeden inme replika (Topçu Kışlası) bir projeyle gasbedilip ellerinden alınmasına karşı, kentlilerin müşte-

rekleri için mücadeleleriyle iç içe geçmiş bir demokrasi mücadelesidir. Gezi Parkı'nı iktidarın beton projesine karşı savunmak üzere yaklaşık üç hafta temellük eden Çapulcular, parkın mekanlarını arzu ve gereksinimleri doğrultusunda düzenleyerek revir, bostan, kantin, kitaplık, çocuk parkı hatta bir mikro müze bile kurmuşlardır. Paranın yerinin takas ve dayanışma ekonomisinin aldığı parkta, çocuklara yönelik aktiviteler, yoga, dinleti, forumlar, atölye çalışmaları gibi çeşitli etkinlikler, gündelik yaşamı anlamlandırmış ve bir müşteregi savunmak için bir araya gelenleri de müşterekleştirmiştir. Doğrudan demokrasi Gezi'nin yöntemidir; kararlar forumlar vasıtasıyla alınarak uygulanmıştır.

İhlal ve mağduriyetler kaynağı neoliberal kentin tam bir antitezidir Gezi. Dışlayıcı değil içerici, tekçi değil çoğulcu, tepeden inmeci değil doğrudan demokrasiden yanadır. Neoliberal kültürün bireyciliğinin ve rekabetçiliğinin aksine kolektiflikten ve dayanışma kültüründen beslenmektedir. Doğayı, çevreyi koruyan, sokak hayvanından börtü böceğine tüm canlıların yaşam hakkını önceleyen, talan, israf ve tüketim ekonomisine karşıdır Gezi. Anti-hiyerarşik ve anti-otoriterdir. Gezi, başka bir kentin, kültürün ve ekonomik sistemin ve de toplumun kolektif inşasıdır.

Umut mekanları, mikro komünler, yaşama geçirilmiş ütopyalar gibi çeşitli adlar altında tanımlanan Gezi ve benzeri kent hakkı deneyimleri Harvey'e kulak verecek olursak, "... *alternatif bir şehrin, alternatif bir politik sistemin ve sonuç olarak insanların iyiliğini gözeterek alternatif bir üretim, dağıtım ve tüketim örgütlenmesinin...*"⁹ ceninleri olup, uğruna savaş verilen insani ve insanca bir yaşamı temsil etmekte. 

Cihan Uzunçarşılı Baysal, Bağımsız Araştırmacı,
İKS (İstanbul Kent Savunması)

Notlar

1. "İstanbul, Turkey Metro Area Population 1950-2024". *Macrotrends*.
<https://www.macrotrends.net/cities/22691/istanbul/population#:~:text=The%20current%20metro%20area%20population,a%201.43%25%20increase%20from%202021.>
2. "Mega Cities" (2023, Aralık). *WorldData.info* <https://www.worlddata.info/megacities.php>
3. Çağlar Keyder (2000). "Arka Plan". Çağlar Keyder (ed.), İstanbul Küresel ile Yerel Arasında içinde (s. 21-26).
4. age. 27-31.5. Binnur Öktem (2006). Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri, *Planlama Dergisi*: 2006/2 (s.55).
5. Tuna Kuyucu (2009). Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in Istanbul: 2001- 2008. *Poverty, Property and Power: Making Markets in Istanbul's Low Income Informal Settlements*. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington, Seattle, s.1-3

5. Binnur Öktem (2006). Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri, *Planlama Dergisi*: 2006/2 (s.55).
6. Tuna Kuyucu (2009). Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in Istanbul: 2001- 2008. *Poverty, Property and Power: Making Markets in Istanbul's Low Income Informal Settlements*. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington, Seattle, s.1-3
6. Naomi Klein, Şok Doktrini-Felaket Kapitalizminin Yükselişi (Penguin Books:2007) adlı kitabında, sermayenin olağan koşullar altında yapamayacağı atılımları felaketler ertesinde veya felaket beklentilerinin öne çıktığı olağanüstü hâl zamanlarında gerçekleştirebilmesine dikkat çeker. Paralize olan toplum, şok tedavisinin acı reçetesini içmeye hazırdır. AKP iktidarları da yandaş sermayeye yeni birikim alanları açmak için deprem korkularını fırsata çevirerek ardı ardına acı reçete kentsel dönüşüm yasalarını memlekete içirmiştir. Yasaların sağladığı ayrıcalıklı haklar sayesinde yandaş sermaye el atmak istediği her kentsel mekân girebilmiş, felaket kapitalizmiyle yaşam alanlarını dümdüz ederek açtığı "beyaz sayfa" (tabula-rasa) üzerinden lüks projelerini gerçekleştirip birikimini sağlamıştır /maktadırlar.
7. "Tozkoparan'da mevcut blokların geniş bahçeleri ve bloklar arasındaki boş alanlar inşaat alanları olarak iştah kabartıyor. Zaten projeye göre öncelikle boş alanlara konut yapılacak, sonra eski binalar yıkılarak yerlerine yenileri inşa edilecek. Bu da arazi üzerinde daha fazla bina ve daha az yeşil alan demek. Ayrıca buranın Eski Londra Asfaltı ve E-5'e yakınlığı, Zeytinburnu-Aksaray metro hattının yanı başında yer alması da projeye yaratılacak rantın büyüklüğünü gösteriyor. Burada yaşayanlar açısından gelişmeler daha da ürktücü. Öncelikle yapılacak yeni konutların değerleriyle bugün oturdukları evlerin değerleri arasında farklar olacağı öngörülüyor. Mahalle sakinlerinden yeni konutlarda oturabilmeleri için bu farkı ödemeleri istenecek. Oysa mahallede genellikle dar gelirli insanlar yaşıyor ve çoğunun bu farkları ödemesi imkânsız". "Ah, Güzel Tozkoparan" (2009, Haziran). *Atlas Dergisi*: Sayı 195.
8. "İstanbul'da kentsel dönüşümün yol haritası belli" (2023, 20 Aralık). *A Haber*. <https://www.ahaber.com.tr/yasam/2023/12/20/istanbulda-kentsel-donusumun-yol-haritasi-belli>
9. David Harvey (2011, 30 Ekim). "Sokaktaki İsyancılar: Wall Street Partisi Can Düşmanı ile Karşılaşıyor", *www.soldefter.org* . <http://www.soldefter.com/2011/10/30/sokaktaki-isyancilar-wall-street-partisi-can-dusmaniyla-karsilasiyor---david-harvey/>

Looking at Istanbul's Mega Transformation from the Perspective of the Neighborhoods

Intervention into urban space for capital accumulation and branding of cities to turn them into growth machines of the national economy have never been taken more seriously than the governments of Justice and Development Party (AKP). Istanbul has indeed come to the fore in this regard. Starting from 2002, when the AKP came to power, the legal framework of urban transformation/ renewal has been constructed, modified and reconstructed by consecutive governments to cater to the needs of capital while policies and legislations of forced evictions and demolitions have targeted decades old neighborhoods. The pace of urban transformation has been incredible and so has that of relevant legislations. On the other hand, the speed of transformation has always outpaced its legal mechanisms which more than often followed its footsteps. The earthquakes of 1999, 2012 and 2023 have furnished the opportunity for the AKP to continue its eviction-demolition policies under the guise of earthquake risk uninterrupted and with ease by means of a "shock doctrine". The study analyzes the relevant legislations and policies ensuing each earthquake and their impacts on the lives and habitats of neighborhoods, exposing the disaster capitalism behind.